

THE SELF-ATTITUDE AS A PSYCHOLOGICAL PHENOMENON

Abstract: The article examines the problem of self-attitude, the issue of the lack of a single concept of self-attitude is touched upon. The concepts of W. James, K. Rogers, R. Burns, I. I. Chesnokova, V. V. Stolin, S. R. Pantileev and others are presented.

Author information:

Pavlina Lazarova

Associate professor, PhD
Department of Social Work
Faculty of Education
Konstantin Preslavsky – University of Shumen
✉ p.lazarova@shu.bg
🌐 Bulgaria

Keywords:

self-attitude, self-esteem, global self-concept, personal meaning, self-awareness, attitude, emotional-value attitude towards oneself.

Проблемът за самоотношението и неговата роля в структурата на личността остава изключително актуален за психологическата наука и практика, тъй като е пряко свързан с формирането на зряла, адаптирана личност. В съвременното общество е актуален проблемът за формиране на адекватно самоотношение на човека към себе си и своя начин на живот. Това се дължи преди всичко на факта, че като структурно сложно психично образование, самоотношението оказва огромно влияние върху формирането на личността.

В съвременната психология няма единно понятие за самоотношението. В цялата история на психологическата наука терминът самоотношение се използва в различни психологически школи в различни интерпретации, като „Аз-концепция“, „Аз-образ“, „самонагласа“, „себеотношение“, „емоционално-ценностно отношение към себе си“, „глобална самооценка“, „автосимпатия“, „самоуважение“, „самоинтерес“ и др. В някои разработки „самоотношението“ се представя като самостоятелно понятие, в други - като един от компонентите на основното понятие.

Липсата на ясна терминология води до това, че значенията на термините, използвани от повечето автори, не са разграничени, те най-често се използват като синоними. В същото време анализът на психологическата реалност, която е „скрита“ зад тези понятия, позволява по-задълбочено разбиране на феноменологията на отношението на човек към себе си. [Колышко, А. М. (2004), с. 4]

Самият термин „самоотношение“ е въведен за от грузинския психолог Н. И. Сарджвеладзе през 1974 г. Той определя самоотношението като „отношение на субекта към потребността, към ситуацията на нейното задоволяване, което е насочено към самия него“ [Сарджвеладзе, Н. И. (1974)].

Проблемът за отношението на личността към себе си е поставен много преди това. В рамките на класическата психология У. Джеймс за първи път повдига проблема за отношението към себе си в своите трудове. Той отделя такова образувание като Глобалния Аз (self), който включва два компонента: познаващо Аз (I) и познаваното, емпирично или феноменологично Аз

(Me), което в същото време включва такива аспекти като духовно Аз, материално Аз, социално Аз, физически Аз. Познаващо Аз е процес, в който индивидът придобива някакъв опит, емпиричното Аз е съдържанието на този процес [Бернс Р. (2002)]. Тъй като тези компоненти са неделими в реалността, е невъзможно да се отдели съзнанието от съдържанието, те формират цялостна, интегрална формация - Глобалният Аз. У. Джеймс отдели понятието „самооценка“ през 1890 г. Това понятие е тясно свързано с равнището на претенциите на човека и неговите реални постижения. Според него човек може да регулира самооценката си, като я повишава, ако претенциите са реализирани, и я понижава, ако не могат да бъдат реализирани, от което следва известният „постулат на Джеймс“: „Нашето самооценка се определя изцяло от това, на каква работа се посвещаваме. Самочувствието се определя от съотношението на действителните ни способности към предполагаемия потенциал - дроб, в която числителят изразява действителния ни успех, а знаменателят - нашите претенции“ [Джеймс, У. (1991), с. 6].

У. Джеймс предлага самооценката да се интерпретира съобразно следната зависимост:

Самооценка = Успехи / Претенции

Предложената формула представя самооценката като зависи от успехите, които постига личността, и от нейните претенции. Колкото успехите, постигнати от човека, са по-големи, толкова неговата самооценка е по-висока. Ако обаче с повишаването на успехите расте и равнището на претенциите, самооценката остава една и съща. Според формулата повишаването на претенциите при непроменливи или намаляващи успехи води до понижаване на самооценката. В този случай запазването на една постоянна самооценка е осъществимо, ако при невъзможност за увеличаване на успехите личността не увеличава претенциите си. [Александрова, Н. (2011), с.52]

С. Купърсмит, Д. Дембо, М. Розенберг разглежда самоотношението като вътрешна стабилна черта на личността. Освен това стабилността на самоотношението според авторите се определя от наличието на два важни мотива: самоуважение и потребност от постоянство [Кочеткова, Т. Н. (2010), Мясищев В. Н. (2015), Coopersmith, S. A. (1959)].

През 50-те години на миналия век започна активно да се развива феноменологичното направление в психологията, чийто представител е К. Роджърс. Той въвежда понятието „Аз-концепция“. В своя труд (1954) той пише: „В резултат на взаимодействието със средата и по-специално в резултат на еволюционното взаимодействие с другите, структурата на Аз-а се формира като организиран, подвижен, но последователен концептуален модел на възприемане на характеристиките и взаимоотношенията на „Аз“ или себе си и в същото време системата от ценности, приложими към това понятие“. По-късно терминът „структура на Аз-а“ се използва от него като "концепция за Аз" или "Аз-концепция" [Роджърс, К. (1997)]. За разлика от символичния интеракционизъм, феноменологичния подход постулира, че самоотношението зависи преди всичко от възприятието на индивида за собствения му минал и настоящ опит, индивидът интерпретира ситуацията въз основа на своето субективно поле на възприятие, а не въз основа на набор от аналитични категории, зададени от наблюдателя [Бернс Р. (2002), с. 56].

През втората половина на XX век Р. Бърнс също използва понятието „Аз-концепция“. Той пише: „Аз-концепцията е съвкупността от всички представи на индивида за себе си и включва вярвания, оценки и поведенчески тенденции. Поради това Аз-концепцията може да се разглежда като набор от нагласи, присъщи на всеки индивид, насочени към самия него“. Той също пише за значението на такъв феномен: „Аз-концепцията играе по същество тройна роля: допринася за постигането на вътрешна последователност на личността, определя интерпретацията на опита и е източник на очаквания“ [Бороздина Л. В. (2011), с. 55].

Проблемът за самоотношението се разглежда в рамките на такива психологически категории като „нагласа“ (Д. Н. Узнадзе), „личностен смисъл“ (А. Н. Леонтиев), „отношение“

(В. Н. Мясищев), „атитюд“ (М. Rosenberg, R. Wylie, S. Coopersmit), „социално отношение“ (И. С. Кон, Н. И. Сарджвеладзе), „самосъзнание“ (И. И. Чеснокова).

С. Л. Рубинщайн разглежда самоотношението като основната структура на личността, считайки, че самосъзнанието може да бъде разбрано чрез осъзнаването на себе си като субект на дейност. Това е сложно, интегративно свойство на психичната дейност, което се състои в осъзнаването и разбирането на собствените постъпки, действия, резултати, мисли, ценности, оценка на себе си и живота си [Рубинштейн, С. Л. (2012)].

Глобалната самооценка (self-esteem) се разбира предимно като специално афективно образувание на личността, което е резултат от интеграцията на самопознанието и емоционално-ценностното самоотношение [Чеснокова, И. И. (2012)] или общо чувство „за“ или „против“ себе си като комбинация от положителни и отрицателни аспекти на отношението към себе си [Столин, В. В. (2013)].

Традиционно глобалната самооценка на личността се счита за производна на частните ѝ самооценки. Има три подхода за описание на механизмите за формиране на глобална самооценка от частни самооценки:

- глобалната самооценка като конгломерат от частни самооценки, които са свързани с различни аспекти на Аз-концепцията;
- като цялостна самооценка на частните аспекти, претеглена по субективната им значимост;
- като йерархична структура, включваща частни самооценки, интегрирани в сферите на личностните прояви и в комплекса, съставляващ обобщеното „Аз“, което е на върха на йерархията [Пантелеев, С. Р. (1991)].

„Самоуважението“ най-често се разглежда във връзка с изучаването на представите на индивида за себе си като система от социални нагласи, нагласата се разбира като хипотетичен конструкт, който обозначава основано на миналия опит състоянието на готовност на човек, насочващо, изкривяващо или по друг начин влияещо върху поведението му [Кордуэлл М. (1999)], или като устойчиво образувание [Сарджвеладзе, Н. И. (2013)].

Има два подхода за определяне на съдържанието на самоуважението:

- самоуважение като общо отношение на индивида към своята ценност [Сарджвеладзе, Н. И. (2013), Coopersmit, S. (1967)]. Самоуважението се разбира като позитивно или негативно отношение, насочено към конкретен обект, наречен „Аз“, който включва когнитивен (познание за себе си, представа за своите качества, свойства), емоционален (оценка на тези качества и свързаните с това чувства за себе си) и практически компонент;

- самоуважението като емоционален компонент на нагласата [Бернс Р. (2002), Горянина В. А. (1997), Кон, И. С. (1984), Кон, И. С. (1989), Rosenberg М. (1979)].

„Самоотношението“ се определя като образование на нагласите от представителите на школата на Д. Н. Узнадзе. В тази традиция концептуалният модел на самоотношението като социално отношение е разработен най-подробно от Н. И. Сарджвеладзе. Той класифицира понятието „самоотношение“ като подклас на „социално отношение“. Според изследователя отношението към себе си, заедно със социалния статус и отношението на индивида към външния свят, съставлява съдържанието на системата „личност - социален свят“ и е една от структурните единици на диспозиционното ядро на личност [Кольшко, А. М. (2004)]. Н. И. Сарджвеладзе определя диспозицията като „предразположение към определено взаимодействие на индивида с обществото и себе си, представено като някаква готовност или фиксирано отношение на субекта на жизнената дейност“ [Сарджвеладзе, Н. И. (2013)].

Самоотношението на личността оказва влияние върху проявата на социалната ѝ активност, определя нейната адекватност и диференциация. То действа като мотив за

саморегулация на поведението и се актуализира на всички етапи от изпълнението на поведенческия акт, като се започне от неговите мотивиращи компоненти и завършва със собствената оценка на постигнатия ефект от поведението, участва в механизмите за регулиране на поведението. от равнището на конкретна ситуация на дейност до равнището на дългосрочно изпълнение на идеологически планове [Чеснокова, И. И. (2012)].

Положителното стабилно самоотношение е в основата на вярата на човек в неговите способности, независимост, енергичност, свързано е с неговата готовност за риск, определя оптимизма по отношение на очакванията за успех на неговите действия в ситуация на несигурност [Карнилова, А. П. (1995)]. Хората с позитивно самоотношение са по-малко погълнати от вътрешните си проблеми, много по-рядко страдат от психосоматични разстройства. Един от мотивите, които насърчават човек да спазва моралните норми, е желанието му да поддържа положително самоотношение [Якобсон, С. Г. (2003)].

В същото време негативното самоотношение е източник на различни трудности в комуникацията, тъй като човек с такова отношение към себе си е предварително сигурен, че другите се отнасят зле с него [Coopersmit, S. (1967)].

Най-перспективното в съвременната психология е разглеждането на самоотношението като непосредствена представа в съзнанието на личностния смисъл на „Аз-а“. Тук самоотношението не се базира на оценка на социалната желателност на възприета в себе си черта, и не е пряко следствие от себепознанието, въпреки че е феноменологично изведено от него. Този подход се основава на идеята, че самоотношението се базира на оценката на личността за своето „Аз“, собствените си черти по отношение на мотивите, които изразяват нейната потребност от самореализация [Пантилеев, С. Р. (1991), Столин, В. В. (2013)].

Самоотношението в рамките на този подход се разбира като формирано в процеса на съпоставяне на собствените качества на личността с мотивите за нейната самореализация. В съзнанието на субекта самоотношението се формира семантично (когнитивен компонент) и се преживява (емоционален компонент). Когнитивният компонент на самоотношението в съзнанието се изразява в субективното приписване на себе си на черти, т.е. в самовъзприемането, емоционалният - в появата на емоции, чувства, насочени към себе си [Столин В. В. (1985)]. Субектът в същото време се отнася към своето „Аз“ в зависимост от това дали се възприема като негативно, позитивно или конфликтно (противоречиво) условие за постигане на мотивите на личността. Следователно отношението на човек към себе си може да бъде позитивно („Аз“ - условие, което насърчава самореализацията), негативно („Аз“ - условие, което пречи на самореализацията) или конфликтно („Аз“ - условие, което едновременно насърчава и възпрепятства самореализацията) [Столин, В. В. (2013)].

И. И. Чесноков разглежда проблема за самоотношението чрез феномена „самосъзнание“. Тя подчерта, че „самосъзнанието в психичната дейност на човек действа като особено сложен процес на косвено познание за себе си, разгърнат във времето, свързан с движение от единични ситуационни образи през интегрирането на такива многобройни образи в цялостно образувание - в разбиране за собственото Аз като субект, различно от другите субекти“. Тя уточнява още: „Многоетапният и сложен процес на себепознание задължително е свързан с разнообразни преживявания, които в бъдеще се обобщават и в емоционално-ценностното отношение на индивида към себе си. Обобщените резултати от самопознанието на емоционално-ценностното отношение към себе си се закрепят в съответната самооценка, която е включена в регулацията на поведението на личността като един от определящите моменти. В реалния живот на човека самосъзнанието се проявява в неразривното единство на своите отделни вътрешни процеси - самопознание, емоционално - ценностно отношение към себе си и саморегулация на поведението в различни форми на взаимодействие между хората в обществото“ [Чеснокова, И. И. (2012)]. И. И. Чеснокова определи основни характеристики на самосъзнанието като

интегративност, цялостност, динамизъм, процесуалност и това образование се състои от когнитивен компонент - самопознание, емоционално-ценностно отношение към себе си и поведенчески компонент.

„Емоционално-ценностно отношение към себе си“ е най-често срещаното понятие, което описва емоционалния компонент на самосъзнанието. Теоретичните основи за разбирането на самоотношението като компонент на самосъзнанието са положени от И. И. Чеснокова, която въвежда понятието „емоционално-ценностно самоотношение“.

Тя дефинира емоционално-ценностното самоотношение като специфичен тип емоционално преживяване, което отразява собственото отношение на личността към това, което тя научава, разбира, „открива“ за себе си [Чеснокова, И. И. (2012)].

В. В. Столин разработва концепцията за самосъзнанието, идеята за която той разви в съответствие с идеите на А. Н. Леонтиев за дейността, съзнанието, личността и на първо място идеята за личностния смисъл като една от основни съставни части на самосъзнанието [Пантилеев, С.Р. (1991)]. Самосъзнанието е процес, който протича в хода на преживяване на конфликтни значения, в резултат на което личността осъзнава себе си, своите качества, черти, ценности и развива определено самоотношение. Особеност на тази концепция е мнението на В. В. Столин, че „знанието за себе си и самоотношението са резултат от едни и същи общи причини, които се намират извън субекта, в неговата дейност, и само вторично, във феноменологично трансформирани форми, отделни самооценки могат да се възприемат от самия субект като способни да породят неговото истинско отношение към себе си“, докато предишните изследователи считат самоотношението за следствие от знания за себе си и съответна реакция към тях. Действайки в рамките на теорията за личностния смисъл, В. В. Столин дава следното определение: „Самоотношението е лежачо на повърхността съзнание, непосредствено феноменологично изражение (или представеност) на личностния смисъл на „Аз-а“ за самия субект“ [Пантилеев, С.Р. (1991)].

Въз основа на научните изследвания на самоотношението на В. В. Столин С. Р. Пантилеев разглежда по-подробно системата на самоотношението. Той счита, че самоотношението е динамична йерархична система, в която „една или друга особена модалност на емоционалното отношение може да действа като основна структура на системата, заемайки водещо място в йерархията на другите аспекти на самоотношението и фактически да определи съдържанието и изразеността на обобщеното, устойчиво самоотношение“ [Пантилеев, С.Р. (1991)].

Повечето автори отбелязват неразривната връзка на самоотношението на личността със заобикалящата я културна и социална среда, с нейната дейност, многокомпонентния характер на самоотношението, динамичността на неговото съдържание, както и интеграцията на различните му компоненти в единно образувание „Аз“

Систематичният анализ на самоотношението предполага неговото разглеждане като представено едновременно на три равнища на психологическото битие на човека: дейността, личността като субект на тази дейност и самосъзнание като смислово ядро на личността. Включвайки се в една или друга дейност, личността осмисля себе си като субект на дейността. Резултатът от такова разбиране е отношението на личността към себе си като израз в самосъзнанието на личностния смисъл на „Аз-а“ по отношение на мотивите за самореализация. Формирайки се в процеса на осмисляне от личността на себе си като субект на житейските отношения, самоотношението се открива в структурата на личността като смислова диспозиция. Като стабилно, относително независимо от реалния житейски опит, самоотношението се проектира в дейността като нагласа, състояние на готовност на личността за едно или друго поведение.

References:

1. Aleksandrova, N. (2011) Psihologia, S., Petko Venedikov.
2. Berns, R. (2002) Razvitie Ya-kontseptsii i vospitanie. M., Progress.
3. Borozdina, L. V. (1992) Chto takoe samoosenka. // Psihologicheskiy zhurnal. № 4., s. 99-100.
4. Goryanina V. A. (1997) Psihologicheskie predposylki neproektivnogo stilya mezhlichnostnogo vzaimodeystvia //Psihologicheskiy zhurnal. T. 18., №6., s.73-83.
5. Dzheyms, U. (2020) Psihologia. M., RIPOL klassik.
6. Колышко, А. М. (2004) Psihologia samootnosheniya. Grodno.
7. Kon, I. S. (1984) V poiskah sebya: Lichnosty i ee samosoznanie. M., Politizdat.
8. Kon, I. S. (1989) Psihologia ranney yunosti. M., Prosveshtenie.
9. Korduell, M. (1999) Psihologia: A-Ya: Slovary-spravochnik. M., FAIR-PRESS.
10. Kochetkova, T. N. (2010) Smyslzhiznennyye orientatsii lits s raznyim samootnosheniem. // Vestnik TGPU Vypusk 2 (92), s. 118-123.
11. Myasishev V. N. (2015) Psihologia otnosheniya: Izbrannyye psihologicheskiye trudy. M. Voronezh: NPO «МОДЭК».
12. Pantileev, S .R. (1991) Samootnosheniye kak emotsionalno-otsenochnaya sistema. M., Izdatelystvo Moskovskogo Universiteta.
13. Rubinshteyn, C. Ji. (2012) Bytie i soznanie. SPb., Piter.
14. Sardzhveladze, N. I. (1974) Problemy formirovaniya sotsiogennykh potrebnostey., Tbilisi, „Mitsniereba“.
15. Stolin, V. V. (1985) Poznanie sebya i otnosheniye k sebe v strukture samosoznaniya lichnosti. Dis.... d-r apsih. nauk, M.
16. Stolin V. V. (2013) Samosoznanie lichnosti // Psihologia samosoznaniya: Hrestomatiya Samara, BahrahM.
17. Chesnokova, I. I. (2012) Problemy samosoznaniya v psihologii. M., Sfera.
18. Coopersmith, S. A. (1959) Method for Determing Types of Self-Esteem. // Journal of Abnormal and Social Psychology., Vol. 59. No. 1., p. 87-94.
19. Coopersmit, S. (1967) The antecedents of self-esteem / N. Y. Freeman.
20. Rosenberg M. (1979) Conceiving the self. -N.Y, Basic Books.